

Кузги бугдой сомони билан мульчаланган эгатлар орқали ғўзани суғориш технологияси бўйича ТАВСИЯ

Гумид ва яримарид клим шароитида кузги бугдой сомони органик ўғит сифатида чуқур ва етарли даражада яхши ўрганилган ва уни 5-10 т/га миқдорида шудгор қилиш тавсия этилган. Ўзбекистонда эса, сомон бундай сифатида амалиётда деярли фойдаланилмасдан, бадавонлар еми, курилиш материали ва қоғоз ишлаб-чиқаришда ишлатилади. Аҳоли кам яшовчи худудларда одатда ғалла дони йиғиштирилган майдонлардаги сомон ёкиб юборилади.

Ўзбекистонда ҳар йили 6 млн.т. атрофида сомон олинади. Охириги йилларда тупроқ унумдорлигини сақлаш ва мавсум мобайнида макро - ва микроэлемент манбаини табиий тиклаш борасида сомонни айнан мульча сифатида фойдаланиш каби изланишларда аниқланган қимматли тарафлари эътиборга молидир.

Мульча тупроқнинг сув, ҳаво ва иссиқлик тартибини тартибга солиб, намликни парланишга қаршилик қилувчи депрессор бўлиб хизмат қилади, гумусни қўлайди, агрофизик хоссаларини яхшилайдди, тупроқнинг биологик фаоллигини кучайтиради, уни шамол ва сув эрозиясидан ҳимоя қилади, бегона ўтларнинг ўсишига йўл қўймайди. Далаларни сомон билан мульчалашни тупроққа минимал ишлов бериш билан биргаликда қўллаш, суғориш сувига бўлган талабни ва энергия харажатларини камайтирувчи ҳамда тупроқ унумдорлигини ошириш имконини берувчи реал йўналишдир.

Сомоннинг органик ўрганик ўғит сифатида қимматлигини муҳим макро- ва микроэлементларни ўз таркибидашиса ҳисобланади. Жумладан, 1т кузги бугдой сомоннинг таркибида тахминан 6кг азо т, 3кг фосфор, 20кг калий, 0.8кг магний, 0.06кг марганец, 0.1кг руҳ моддалари бор.

Ўзбекистонда ҳозирги кунда деярли ҳар бир фермер хўжалигида пахта ва бугдой етиштириладиганлигини инобатга олса, пахта далаларига мульча сифатида 1-2 т/га гача сомон солиш имкони бор. Суғоришлар, маъдан ўғитлар солиш, ҳавонинг юқори ҳарорати ва қуёшнинг фаол радиацияси таъсирида ғўза мавсуми якунига келиб чириндига яқин материалга айланади, пахта хосили йиғимидан сўнг эса ғўза поя билан биргаликда осон тупроққа аралаштирилиб ҳайдаб юборилади.

Ќўза қатор ораларини мульчалаш қуйидаги тартибда амалга оширилади. Кузги бугдой дони йиғим -терим тугаган майдонлардаги сомон трактор телешкасида ғўза даласига ташилади. Сомон аввалдан тортилган эгатлар орасига ҳар погон метрга 150 -200г миқдорида, эгат оралатиб қўлда: қатор ораси 60см майдонларда трактор ғилдираклари юрмаган эгатларга, қатор ораси 90см майдонларда эса орқа ғилдирак изи тушган эгатларга солинади. Сомон ёйилгандан сўнгра орасига тракторда ишлов берилмайди ва кетмон чопиғи ўтказилмайди. Маъдан ўғитлар солиш ишлари сомон ёишдан олдин тугатилиши керак. Суғоришлар кам меъёрларда, 50 -60

см тупроқ қатламида жойлашган ўсимлик илдизини намлашга мўлжалланган меъёрга ўтказилади.

Сомон билан мўлжалланган эгатлар бўйича ни суғориш технологияси 100м гача узунликдаги эгатларни бир текис намланишини таъминлайди. Бунда эгатлар, уларга солинган суғориш ва тупроқнинг ювиллиши бартараф этилади, физик парланиш ўзани сув истъмоли камаяди, катта қияликдаги майдонларда ирригация эрозияси олди олинади.

Эгатларни мульчалашда сомонни қўллаш сезиларли даражада ўсимлик илдизи жойлашган тупроқ қатламнинг температурга тартибига таъсир кўрсатади. Бунда 10см чуқурликда тупроқ ҳарорати $1 - 1.5C^0$ ортади. Бундан ташқари, тупроқ юзасини сомон билан мульчалаш деҳқончилик тизимининг замонавий экология талабларига жавоб беради. Яъни, бунда қауқурпо минимал ишлов берилиши натижасида ундан ажиралиб қолган парник газларининг атмосферага эмиссияси (учиши) камаяди.

Мазкур суғориш усули ва уни амалга оширишда аниқ белгиланган намланиш чуқурлиги тупроқнинг сув-физик ҳолатига ижобий таъсир этади. Суғориш кўпайса ҳам бундай намланишда тупроқ зичланмайди, донадорлиги ва сув ўтказувчанлиги сақланади ва ўсимлик илдизининг ривожланиши учун қулай шароит яратади.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича ишчи эгатларни мульчалаш натижасида суғориш техникаси фойдали иш коэффициентлари 0,90-0,96 ни, одатдаги эса у 0,77-0,81 ни ташкил этади.

Бошқа суғориш усулларга нисбатан сомон билан мульчалаб суғориш ўзини авзаллигини кўрсатди. Бунда пахта ҳосили 38,0-40,4ц/га, қўшимча олинган ҳосил эса 2,9 дан 6,5ц/га ни ташкил этиши аниқланди. Шуниндек, мульчаланган майдонлардан олинган пахта ҳосилининг тола чиқими ва саноат нави назорат майдонларидан қолишмайди 1000 дона чигитлар вазни 8-10г кўп бўлди.

Кузатишлар натижасида мульчаланган эгатлардан суғоришда мавсумий $3860-3450m^3/га$, назоратда эса $4140-3770m^3/га$ сув сарфланиши аниқланди.

Умуман, ғўза қатор ораларини сомон билан мульчалашга қилинган сарф харажатлар, сув вазнини тежаш ҳамда қўшимча ҳосил олиш ҳисобига қисқа муддатда ўзини қоплайди.

**ЎзПИТИ суғориш бўлими мудир, т.ф.д.
Кичик илмий ходим**

**Г.А.Безбородов
М.Ю.Эсанбеков**